

7. Torremolinos International Convention for the Safety of Fishing Vessels : adopted on 2 April 1977 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imo.org/About/Conventions/ListOfConventions/Pages/The-Torremolinos-International-Convention-for-the-Safety-of-Fishing-Vessels.aspx>.
8. Торремолиноская международная конвенция по безопасности рыболовных судов 1977 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rise.odessa.ua/texts/sK_BEZOPASNOSTI_RYBOLOVNYKH_SUDOV77.php3.
9. Об участии российской делегации в дипломатической конференции по рассмотрению и принятию Протокола 1993 г. к Торремолиносской международной конвенции по безопасности рыболовных судов 1977 г. : постановление Правительства Российской Федерации от 5 апреля 1993 г. № 274 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uristu.com/library/pravitelstvo-rf/postanovleniya/pravpost_0881.
10. Status of multilateral Conventions and instruments in respect of which the International Maritime Organization or its Secretary-General performs depositary or other functions : as at 25 June 2014. – L. : IMO, 2014. – 532 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imo.org/About/Conventions/StatusOfConventions/Documents/Status%20-%202014.docx.pdf>.
11. Cape Town Agreement on the Implementation of the Provisions of the 1993 Torremolinos Protocol Relating to the 1977 International Convention for the Safety of Fishing Vessels : adopted on 11 October [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cil.nus.edu.sg/rp/il/pdf/2012%20Cape%20Town%20Agreement%20on%20Implementation%20of%201993%20Torremolinos%20Protocol-pdf.pdf>.
12. Члены ИМО обсудили безопасность рыболовного флота [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kalyan-tobacco.ru/novosti-rybolovstva/chleny-imo-obsudili-bezop.html>.
13. Міжнародна конвенція про підготовку і дипломування моряків та несення ваhti від 7 липня 1978 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU78K01U.html.
14. Міжнародна конвенція про стандарти підготовки, сертифікації персоналу рыболовних суден та несення ваhti від 7 липня 1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_707.
15. STCW-F 1995: STCW-F Convention : [official edition of IMO]. – L. : IMO, 1996. – 74 p.
16. Про приєднання України до Міжнародної конвенції про стандарти підготовки, сертифікації персоналу рыболовних суден та несення ваhti 1995 р. : Закон України від 17 січня 2002 р. № 2993-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21–22. – Ст. 139.
17. Fishing industry [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/Fishing_industry.
18. Safety Recommendations for Decked Fishing Vessels of Less than 12 metres in Length and Undecked Fishing Vessels / Food and Agriculture Organization of the United Nations. – Rome : FAO of the UN, 2012. – 254 p.
19. International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Fishing Vessel Personnel (STCW-F) 1995 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imo.org/OurWork/HumanElement/Pages/STCW-F-Convention.aspx>.
20. Факультативное руководство по проектированию, постройке и оборудованию малых рыболовных судов 2005 г. – Лондон : ИМО, 2009. – 162 с.

УДК 341(075.8)

ПРАВОНАСТУПНИЦТВО УКРАЇНИ ЩОДО МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ ПРО ПРАВОВУ ДОПОМОГУ В ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

SUCCESSION OF UKRAINE ON INTERNATIONAL TREATIES ON LEGAL ASSISTANCE IN CIVIL MATTERS

Ємець І.О.,

*здобувач кафедри міжнародного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Стаття присвячена висвітленню окремих особливостей питання правонаступництва України. Автор звертає свою увагу на правонаступництві України щодо міжнародних договорів про правову допомогу в цивільних справах.

Ключові слова: правонаступництво, міжнародні договори, правова допомога, цивільна справа.

Статья освещает отдельные особенности вопросов правопреемства Украины. Автор обращает свое внимание на правопреемство Украины по международным договорам о правовой помощи по гражданским делам.

Ключевые слова: правопреемство, международные договоры, правовая помощь, гражданское дело.

The article is devoted to the individual characteristics of the issue of succession Ukraine. The author turns his attention to the succession of Ukraine of the international treaties on legal assistance in civil matters.

Key words: succession, international agreements, legal assistance, civil case.

Міжнародне правонаступництво України щодо міжнародних договорів СРСР є одним із надзвичайно складних зовнішньополітичних і міжнародно-правових завдань, що постало перед Україною відразу після розпаду Радянського Союзу. Україна не мала на той час такого досвіду. Окрему категорію договорів СРСР склали договори про міжнародну правову допомогу, правонаступництво щодо яких відбувалось із

врахуванням їх особливостей та значущості. Саме із цими договорами пов'язане формування українського досвіду у формуванні власної міжнародної договірно-правової практики з вирішення колізійних питань у сфері конфлікту юрисдикцій.

В Україні проблеми правонаступництва України щодо договорів СРСР предметно досліджував лише А.Я. Мельник. Хоча в цілому різні аспекти правонас-

тупництва України щодо СРСР розглядали В.І. Євінгов, В.Н. Денисов, В.Г. Буткевич, В.М. Гребенюк, Л.Д. Тимченко, О.Ю. Переверзенцев.

Метою цієї статті є дослідження особливостей правонаступництва України щодо міжнародних договорів про правову допомогу в цивільних справах, як з точки зору міжнародного права, так і з врахуванням національного законодавства, що регулює міжнародне правонаступництво України.

Україна включилась у міжнародно-правові відносини з надання правової допомоги відразу після оголошення незалежності. До 1991 року укладання міжнародних договорів про правову допомогу вважалось у СРСР повноваженням федерації. Це свідчило про рівень оцінки предмету цих договорів: вони завжди пов'язані з можливістю дій іноземної юрисдикції, що у свою чергу є втручанням у суверенні права держави приймати закони та визначати порядок їх дій та застосування. Отже, не зважаючи на непоодинокі факти укладання міжнародних договорів Українською РСР, саме в укладанні таких міжнародних договорів республіці в складі СРСР було відмовлено. Тому після розпаду СРСР Україна змушена була здійснити широке правонаступництво щодо договорів про правову допомогу та укладати нові.

Одним із найскладніших питань виходження України до міжнародно-правового простору після проголошення незалежності в 1991 році стало юридичне оформлення міжнародного правонаступництва щодо міжнародних договорів колишнього Радянського Союзу. Загальна кількість договорів, укладених СРСР, перевищувала п'ятнадцять тисяч. За різними свідченнями процес ревізії цих договорів ще досі остаточно не завершено, що означає не завершення і самого процесу міжнародного правонаступництва.

Цілком зрозуміло, що ці «радянські» договори мають не однакове значення з точки зору нагальних потреб міжнародно-правового спілкування держави. Частина з них укладені досить давно і зберігають лише формально юридичну силу, втративши свою практичну значущість. Інша частина, навпаки, пов'язана з щоденними потребами міжнародних відносин, є невід'ємною складовою в складному ланцюзі спілкування десятків держав. До такої категорії договорів відносяться договори про міжнародну правову допомогу. СРСР мав низку договорів про міжнародну правову допомогу, що часто включали допомогу не лише в кримінальних, а й в цивільних справах. Питання правонаступництва за цією категорією договорів СРСР виникло для України майже відразу після проголошення незалежності, і не завжди Україна була ініціатором цього питання.

Міжнародно-правовою підставою такого правонаступництва стала стаття 12 Угоди про створення СНД: «Високі Договірні Сторони гарантують виконання міжнародних зобов'язань, що впливають для них із договорів та угод колишнього Союзу РСР» [1]. А внутрішньодержавною правовою підставою – Закон України «Про правонаступництво», яким було визначено політико-правові принципи та пріоритети такого наступництва. Враховуючи відсутність «влас-

них» договорів, усі радянські договори про правонаступництво підпадали під статтю 7 зазначеного закону України: «Україна є правонаступником прав і обов'язків за міжнародними договорами Союзу РСР, які не суперечать Конституції України та інтересам республіки» [2, с. 617]. Отже, до міжнародних договорів СРСР могли застосовуватися два критерії: правовий (їх відповідність Конституції України) і неправовий (їх відповідність інтересам України).

Практикою або законодавче так і не було остаточно визначено принаймні загальний підхід щодо того, у який спосіб ці критерії закону слід застосовувати. М.В. Буроменський зазначає, що відомі випадки судового вирішення питання про чинність міжнародного договору СРСР для України [3, с. 338]. Причому наведений ним приклад стосується саме договору СРСР про правову допомогу в цивільних справах, коли судом загальної юрисдикції було визнано легітимність застосування норм договору з посиланням на Закон України «Про правонаступництво України» [4, с. 59–76].

З врахуванням практики правонаступництва щодо різних міжнародних договорів СРСР про правову допомогу можна припустити, що під час здійснення офіційних кроків із правонаступництва Українська держава повинна була з'ясувати відповідність цих договорів Конституції України та інтересам України в найбільш загальному вигляді. Саме про загальний вигляд можна здогадатися з того факту, що поняття «інтереси республіки» в Законі України «Про правонаступництво України» так і не отримало жодного легального тлумачення.

Встановлення відповідності цих договорів Конституції України жодного разу не відбувалось за ініціативи органів Української держави в судовому порядку, оскільки саме на Конституційний Суд України покладено обов'язок надавати офіційну оцінку відповідності міжнародного договору нормам Конституції України [5, с. 272]. Загалом стаття 7 Закону України лишається і в інших питаннях не до кінця зрозумілою. Зокрема, ставлячи вимогу відповідності міжнародного договору Конституції України, чи повернув закон цю вимогу в майбутнє? Тобто, чи є чинна Конституція України критерієм легітимності застосування Україною міжнародних договорів, щодо яких було здійснено правонаступництво? Адже частина 2 статті 9 чинної Конституції України вимагає відповідності міжнародних договорів України її положенням.

Це питання може виявитися не таким простим. Серед українських юристів лунали заклики перевіряти на відповідність Конституції України деякі з міжнародних договорів, укладених до її прийняття 1996 року. Така позиція є абсолютно неприпустимою з огляду на принцип сумлінного дотримання міжнародних договорів, закріплений в статті 26 Конвенції про право міжнародних договорів [6, с. 343]. Юридично зафіксований у міжнародному праві факт правонаступництва держави щодо міжнародного договору означає набуття ним чинності для такої держави з усіма наслідками, що випливають із права міжнародних договорів. Відповідно, «дійсність договору або згода держави на обов'язковість для неї договору» може оспороватись

тільки на основі застосування норм Конвенції про право міжнародних договорів (стаття 42). Стаття 27 цієї ж конвенції передбачає, у свою чергу, що «учасник не може посилатись на положення свого внутрішнього права як на виправдання для невиконання ним договору». А отже, скасування чинності такого договору для держави може відбуватись виключно шляхом визнання його недійсності або його припинення чи зупинення, а не шляхом його додаткової конституційної перевірки. Таким чином, зобов'язання за міжнародними договорами, щодо яких відбулась процедура правонаступництва України, не можуть бути поставленими під сумнів у зв'язку зі змінами національного законодавства, навіть найвищого рівня. Але питання такої новоствореної правової колізії може бути вирішеним шляхом переговорів.

Радянський Союз мав десятки договорів про міжнародну правову допомогу. Проведене дослідження комплексу міжнародних договорів СРСР про правову допомогу в цивільних справах показує, що немає жодного такого міжнародного договору, щодо якого Україною не було б реалізовано правонаступництва. Хоча до деяких із цих договорів було зроблено погоджені сторонами зауваження. Це надає можливість зробити висновок про те, щодо всіх цих договорів застосовано презумпцію їх відповідності Конституції України та інтересам України. Існування протилежного в змісті договору повинно бути, на нашу думку, доведено в суді в кожному окремому випадку.

Подібні оцінки правового статусу договорів колишнього СРСР надає А.Я. Мельник, правда, з іншим обґрунтуванням. У спеціальному дослідженні правонаступництва України щодо договорів СРСР він стверджує, що ревізія договірних спадку Радянського Союзу триває і за цих умов виникає потреба або відмови від договору, або визнання презумпції його чинності аж до остаточного вирішення його долі. Левову частку таких договорів складають двосторонні. У переважній більшості випадків, хоча не завжди, держави узгодили збереження договору. Нині декілька тисяч міжнародних договорів колишнього СРСР можуть бути застосованими Україною на підставі такої презумпції [7, с. 224]. Цілком зрозуміло, що внутрішньодержавним критерієм дії окремих норм таких договорів для України стає Закон України «Про правонаступництво України».

Нині за правилами правонаступництва Україна є стороною лише одного багатостороннього договору про правову допомогу в цивільних справах – Конвенції з питань цивільного процесу 1954 року [8]. Решту багатосторонніх договорів про правову допомогу в цивільних справах Україна уклала самостійно. Два з них є договорами СНД: Конвенція про правову допомогу та правові відносини в цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 року [9], Угода про порядок вирішення спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності 1992 року [10]. Один багатосторонній договір укладено в межах європейської інтеграції – Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми 1980

року [11]. Ще шість є за своєю природою універсальними міжнародними договорами: Конвенція про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах 1965 року [12], Конвенція про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах 1970 року [13], Конвенція про стягнення аліментів за кордоном 1956 року [14], Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року [15], Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей 1996 року [16]. Загалом зараз Україна є учасницею дев'яти багатосторонніх міжнародних договорів про правову допомогу в цивільних справах.

Більш складною виявилось практика правонаступництва України щодо двосторонніх договорів СРСР, яких було досить багато. Цю практику умовно можна поділити на «автоматичне» правонаступництво і таке, що потребувало додаткових дипломатичних процедур.

Щодо першої категорії договорів О.Ю. Переверзенцев зауважує, що лише договори з Болгарією, Грецією, В'єтнамом, Італією і Румунією застосовувались *de facto*, за мовчазною згодою сторін [17, с. 176]. Автоматичного правонаступництва України за рештою договорів про правову допомогу не відбувалось, не зважаючи на прийняття згаданого вище Закону України «Про правонаступництво України». Додаткових дипломатичних процедур уникнути не вдалося, що підтвердило недостатність виключно внутрішньоправового регулювання для вирішення цього питання. Лише три договори продовжили діяти за відсутності заперечень сторін про застосування: Договір між СРСР і Народною Республікою Албанією про надання правової допомоги в цивільних, шлюбно-сімейних і кримінальних справах 1958 року, [18] Договір про взаємне надання правової допомоги між СРСР і Іракською Республікою 1973 року [19] і Договір між СРСР і Туніською Республікою про правову допомогу в цивільних і кримінальних справах 1984 року [20].

Не вдалося уникнути і процедури додаткового узгодження в шести договорах: Угоді між СРСР і Австрійською Республікою з питань цивільного процесу 1970 року [21], Договору між СРСР і Фінляндською Республікою про правовий захист та правову допомогу по цивільним, сімейним та кримінальним справам 1978 року [22], Договору між СРСР і Народною Демократичною Республікою Ємен про правову допомогу в цивільних і кримінальних справах 1986 року [23], Договору між СРСР і Федеративною Народною Республікою Югославією про правову допомогу в цивільних, сімейних і кримінальних справах 1962 року [24], Конвенції між СРСР та Італійською Республікою про правову допомогу в цивільних справах № 4210 1979 року [25].

Врешті решт внаслідок нотифікації відбулось правонаступництво за чотирма договорами СРСР про правову допомогу: Угода між СРСР и Австрійською Республікою з питань цивільного процесу 1970 року, Договір між СРСР і Фінляндською Республікою про

правову допомогу в цивільних, сімейних і кримінальних справах 1978 року, Договір між СРСР і Алжирською Народною Демократичною Республікою про взаємне надання правової допомоги 1982 року, Договір між СРСР і Республікою Кіпр про правову допомогу в цивільних і кримінальних справах 1984 року.

Враховуючи укладення цих договорів за часів СРСР, їх мову не було змінено і вона залишена відповідно до прикінцевих положень договорів. Здійснені переклади не є автентичними, але мають характер офіційних. Це не позбавляє користувачів необхідності перевіряти зміст та обсяги зобов'язань за цими договорами з текстом оригіналу.

Таким чином, Україна на цей час здійснила всі необхідні процедури з правонаступництва щодо договорів СРСР про правову допомогу в цивільних справах. Це забезпечило безперервність виконання міжнародно-правових зобов'язань із правової допомоги в цивільних справах на території України та у сфері її юрисдикції. Процедура правонаступництва щодо

двосторонніх договорів про правову допомогу не була стандартною і відрізнялась залежно від держави. Причому більшість із них потребували додаткового узгодження. Особливістю правонаступництва України щодо міжнародних договорів, зокрема про правову допомогу, є презумпція їх відповідності Конституції України та інтересам держави. Протилежне повинно бути доведеним, що однак не може мати наслідком автоматичне припинення дії міжнародного договору. Це означає, що стаття 7 Закону України «Про правонаступництво України» в разі її застосування на етапі прийняття рішення про правонаступництво має відношення виключно до уповноважених на це органів держави. Щодо тих міжнародних договорів, відносно яких процедура правонаступництва завершено, реалізація статті 7 Закону України «Про правонаступництво України» значною мірою заблокована приписами Конвенції про право міжнародних договорів. Але це не позбавляє будь-якого суб'єкта права звернутися з відповідним позовом до українських судів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Угода про створення Співдружності Незалежних Держав від 8 грудня 1991 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_077.
2. Закон України «Про правонаступництво України» // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 46. – Ст.617.
3. Буроменський М.В. Доктрина взаємодії міжнародного й українського права й національна судова практика / М.В. Буроменський // Проблеми застосування міжнародних стандартів у правовій системі України. – К. : Юридична практика, 2013. – С. 338.
4. Буроменський М.В. Імплементация норм міжнародного права у конституційний правопорядок України // Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. – Х. : Право, 2008– . – Т. 2. – 2008. – С. 59–76.
5. Закон України «Про Конституційний Суд України» // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.
6. Віденська Конвенція про право міжнародних договорів // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1986. – № 17. – Ст. 343.
7. Мельник А.Я. Правонаступництво України щодо міжнародних договорів СРСР / А.Я. Мельник. – К. : Юридична думка, 2005. – 320 с.
8. Конвенція з питань цивільного процесу 1954 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_083.
9. Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22.01.1993 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_009.
10. Угода про порядок вирішення спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності, від 20.03.1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_076.
11. Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми від 20.05.1980 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_327.
12. Конвенція про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах від 15.11.1965 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_890.
13. Конвенція про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах від 18.03.1970 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_922.
14. Конвенція про стягнення аліментів за кордоном від 20.06.1956 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_425.
15. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25.10.1980 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_188.
16. Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей від 19.10.1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/973_002.
17. Переверзєнцев О.Ю. Особливості правонаступництва України щодо міжнародних договорів колишнього СРСР у сфері правової допомоги в кримінальних, цивільних та сімейних справах / О.Ю. Переверзєнцев // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Вип. 39. – Ч. 1. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка ; Інститут міжнародних відносин, 2003. – С. 176.
18. Договор между СССР и Народной Республикой Албанией о предоставлении правовой помощи по гражданским, брачно-семейным и уголовным делам от 30.06.1958 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/008_002.
19. Договор о взаимном оказании правовой помощи между СССР и Иракской Республикой от 22.06.1973 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/368_001.
20. Договор между СССР и Тунисской Республикой о правовой помощи по гражданским и уголовным делам от 26.06.1984 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/788_050.
21. Соглашение между СССР и Австрийской Республикой по вопросам гражданского процесса от 11.03.1970 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/040_013.
22. Договор между СРСР и Финляндской Республикой о правовой защите и правовой помощи по гражданским, семейным и уголовным делам от 11.08.1978 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/246_008.
23. Договор между СССР и Народной Демократической Республикой Йемен о правовой помощи по гражданским и уголовным делам от 24.10.1986 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/887_003.
24. Договор между СССР и Федеративной Народной Республикой Югославией о правовой помощи по гражданским, семейным и уголовным делам от 24.02.1962 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/891_001.
25. Конвенция между СССР и Итальянской Республикой о правовой помощи по гражданским делам от 25.01.1979 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/380_100.